

УДК 341.231.14

Володимир Марковський

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
volodymyr.ja.markovskij@lpnu.ua

Соломія Цебенко

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
smombd@ukr.net

Діана Андрошук

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
Студентка 4-го курсу
dianaandroschcuk1112@gmail.com

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА МОВНОЮ ОЗНАКОЮ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.086>

© Марковський В., Цебенко С., Андрошук Д., 2020

Проаналізовано правові позиції Європейського суду з прав людини, сформованих у процесі розгляду справ, що стосувалися порушення прав людини через дискримінацію за мовною ознакою (дискримінація на ґрунті мови) під час реалізації права на освіту.

На основі проаналізованих правових позицій можна пояснити необґрунтованість вимог деяких представників меншин здійснювати навчальний процес винятково мовою національної меншини, ігноруючи навчальний процес державною мовою. Крім того, низка правових позицій ЄСПЛ може бути застосована для доведення дискримінації освітніх прав українців за мовною ознакою на окупованих Росією територіях.

Ключові слова: права людини, Європейський суд з прав людини, Конвенція, право на освіту, дискримінація, дискримінація за мовною ознакою.

Постановка проблеми. Перед державою Україна давно вже постало питання: у який спосіб інтегрувати національні меншини в українське суспільство, не допустивши при цьому жодної дискримінації? Питання є складним, оскільки, звісно, деякі з представників цих національних меншин хотіли б надалі здійснювати навчальний процес лише рідною мовою, фактично сприяючи власній сегрегації. Однак, положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну – українську мову як мову освітнього процесу в державних і комунальних навчальних закладах.

У зв'язку з цим виникає така дилема, гідна інтелектуальних зусиль юристів – як досягти справедливого балансу між застосуванням державної мови та дотриманням прав національних меншин на освіту рідною мовою, що передбачено частиною п'ятою статті 53 Конституції України? Крім того, також виникають проблеми, пов'язані із порушення права українців на освіту рідною мовою на окупованих Росією територіях: в Криму, окремих районах Донецької і Луганської областей. Тому одним з важливих теоретичних аспектів нашого дослідження є з'ясування юрисдикції ЄСПЛ щодо порушення права на освіту через дискримінацію за мовною ознакою (стаття 2 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Протокол № 1 Конвенції) [1], у поєднанні зі стаття 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі Конвенція, ЄКПЛ) [2] за формулою (P1-2+14).

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження практики ЄСПЛ у сфері мовних відносин вивчали такі науковці, як Донна Гом'єн, Еріка Марзано, Роман Демків, Яра Скрипник, Іван Торончук, Вячеслав Шевченко.

Основними джерелами дослідження є такі справи ЄСПЛ: Бельгійська мовна справа [3]*, Катан та інші проти Молдови та Росії (заяви № № 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [5]¹, Оршуш та інші проти Хорватії (заява № 15766/03) [6]. Справа Катан та інші проти Молдови та Росії може бути для нас особливо важливою з огляду на чітке встановлення Судом (ЄСПЛ) причетності Росії до дискримінації через заборону навчання рідною мовою в окупованому цією державою Придністров'ї.

Метою статті є з'ясувати правові позиції Європейського суду з прав людини, сформовані під час розгляду справ, які стосувалися порушення прав на освіту через дискримінацію за мовною ознакою (іноді ще використовують поняття “дискримінація на ґрунті мови”). Вирішення цього завдання дасть можливість урахування цих позицій ЄСПЛ у правовій практиці України, як у конституційних провадженнях щодо Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 25.04.2019 [7], так і під час розгляду справ Україна проти Росії [8].

Виклад основного матеріалу. У 2014 році розпочалася війна Росії проти України, наслідком якої стала окупація Криму (див. ст. 2 Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” від 15.04.2014 [9]), а, згодом, і частини материкової території України – окремих районів Донецької та Луганської областей. Перебіг цього міжнародного збройного конфлікту призвів до масових порушень прав людини на окупованих Росією територіях. У зв'язку з цим Україна подала низку міждержавних скарг проти Росії до ЄСПЛ [4]. Серед таких заяв найцікавішою для нашого дослідження є та, що стосується закриття українських шкіл в Криму та на Донбасі (порушення права на освіту ст. 2 Протоколу № 1 Конвенції) та дискримінації за мовною ознакою – це заява Україна проти Росії № 42410/15. У цій заяві Уряд України стверджує, що з 27 лютого 2014 року Російська Федерація, здійснюючи ефективний контроль над Автономною Республікою Крим, яка є невід'ємною частиною України, і здійснюючи ефективний контроль над сепаратистами та озброєними угрупованнями, які діють у Східній Україні – має юрисдикцію щодо ситуації, яка спричинила численні порушення Конвенції.

* Повна назва справи англійською мовою на сайті ЄСПЛ виглядає так: «ECHR 23 July 1968, No. 1474/62;1677/62;1691/62;1769/63;1994/63;2126/64, Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (Merits)» [3]. Однак при наступному цитуванні правових позицій ЄСПЛ у вказаній справі використовує скорочену назву «Belgian linguistic case» - Див. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education. Council of Europe/European Court of Human Rights. Updated on 31 August 2019[4].

¹ECHR19 October 2012, No. 43370/04, 8252/05 & 18454/06, Catan and others v. Moldova and Russia.

Уряд-заявник посилається на порушення різних статей Конвенції, зокрема статті 2 (право на життя), статті 3 (заборона катування) та інші, серед яких є стаття 14 (заборона дискримінації) та стаття 2 Протоколу № 1 до Конвенції (право на освіту) [10]. Наразі ЄСПЛ не прийняв рішень по суті у цих справах, але вказане засвідчує, що такі скарги є прийнятними для цього Суду і можливість хоч якось захистити мовні права українців в Криму вимагає звернення до досвіду розгляду таких справ ЄСПЛ.

Конвенція передбачає заборону дискримінації за статтею 14 “Заборона дискримінації”. Ця стаття не діє окремо від інших норм, не має самостійного характеру, а лише доповнює вже гарантовані ЄКПЛ права [11, с. 11]. Вказана стаття не передбачає загального зобов’язання не допускати дискримінації, а лише гарантує рівність у здійсненні прав людини і основоположних свобод, гарантованих лише Конвенцією. Згодом був прийнятий Протокол № 12 до Конвенції (ратифікований також і Україною – 09.02.2006) [12], який забороняє дискримінацію у “здійсненні будь-якого передбаченого законом права”, а отже, має ширшу сферу застосування, ніж стаття 14 ЄКПЛ, яка поширюється тільки на права, зазначені в Конвенції. Зміст цих термінів прокоментовано у Пояснювальній доповіді Ради Європи, який виступає актом офіційного авторитетного тлумачення положень відповідного міжнародного договору, що підлягає врахуванню при імplementації його положень на національному рівні, у тому числі – при юридичній аргументації позиції у справі та ухваленні судового рішення. У Пояснювальній доповіді Ради Європи зазначено, що Протокол № 12 стосується заборони дискримінації:

1) у здійсненні будь-якого права, що спеціально гарантовано особі на підставі положень національного законодавства;

2) у здійсненні будь-якого права, що може бути виведене з чіткого обов’язку державного органу на підставі положень національного законодавства, тобто коли на державний орган на підставі положень національного законодавства покладений обов’язок діяти певним чином;

3) що здійснюється державним органом у процесі виконання ним дискреційних повноважень (наприклад, призначення субсидій);

4) що відбувається у формі будь-якої іншої дії чи бездіяльності з боку державного органу (наприклад, поведінка правоохоронних органів) [11, с. 68].

Стаття 14 Конвенції гарантує рівність у користуванні правами і свободами без дискримінації за будь-якою ознакою: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою. Тобто такі ознаки як *мова чи колір шкіри* та належність до національних меншин виступають як окремі підстави за ЄКПЛ. Вони є невід’ємними від поняття расового та/або етнічного походження. ЄСПЛ не має права розглядати скарги на дискримінацію, якщо вони не охоплюються правами, що передбачені за Конвенцією, але “мова” як самостійна ознака захищається за Конвенцією. Права, гарантовані ЄКПЛ, повинні розглядатись у такий спосіб, нібито заборона дискримінації становить невід’ємну частину кожної зі статей, які встановлюють права і свободи.

Указані положення по суті були вперше сформульовані у правових позиціях під час розгляду ЄСПЛ саме Бельгійської мовної справи, яка розглядалася в контексті забезпечення права на освіту на основі статті 2 Протоколу № 1 до Конвенції та статті 14 Конвенції “Заборона дискримінації” за формулою (P1-2+14): “відповідно до статті 14 Конвенції, користування правом на освіту та правом на повагу до сімейного життя, гарантоване відповідно статтею 2 Протоколу (P1-2) та Статтею 8 (ст. 8) Конвенції, мають забезпечуватися всіма без дискримінації на ґрунті, серед іншого (*inter alia*), мови” [3, п.11, с. 32]*. Вказану справу аналізувала раніше Донна Гом’єн – професор Норвезького

* У посиланні на Бельгійську мовну справу доводиться нам довелось посилатися і на сторінку і на параграф, оскільки наскрізна нумерація параграфів в цій справі не використовувалася. Тому для зручності користування дослідженням посилання зроблено і на сторінку, і на параграф справи.

інституту прав людини Університету в Осло. Науковець висловила думку про те, що “на відміну від багатьох інших статей Конвенції, що гарантують захист основних прав, стаття 2 Протоколу № 1 складається з негативних термінів: держава не може заборонити, але й не зобов’язана гарантувати дотримання визначеного права. Таке формулювання ставить державу у вигідне становище проти обвинувачень у порушенні, тому що приватній особі важко навести переконливі докази того, що держава зобов’язана не втручатися та/або діяти позитивно з метою забезпечення її права на освіту. Замість цього, саме особа має взяти на себе тягар доведення того, що держава активно відмовляє їй у праві на освіту, що представляє собою значно вищий рівень порівняно з принципами невтручання або позитивного зобов’язання” [с. 82]². Водночас стаття 2 Протоколу № 1 накладає на державу і певні позитивні зобов’язання: “Право на освіту, гарантоване першим реченням статті 2 Протоколу (P1-2) за своєю суттю, вимагає регулювання державою, регулювання якої може змінюватися за часом та місцем відповідно до потреб та ресурсів громади та особи. Само собою зрозуміло, що таке регулювання ніколи не може завдавати шкоди суті права на освіту, а також не суперечити іншим правам, закріпленим у Конвенції. Суд вважає, що загальною метою, поставленою перед собою Договірними Сторонами через середовище Європейської конвенції про права людини, було забезпечення ефективного захисту основних прав людини, і це, без сумніву, не лише через історичний контекст, в якому була укладена Конвенція, а також соціальні та технічні здобутки в наші часи, які пропонують державам значні можливості регулювання здійснення цих прав” [3, п.5, с. 28]. Це все означає, що хоча в Конвенції окремо не виділяються мовні права як фундаментальні чи такі права людини, які захищаються якоюсь окремою статтею Конвенції, однак їх порушення через дискримінацію може стати підставою для заяви до ЄСПЛ і може бути прийнятною для ЄСПЛ.

Іншим аспектом цієї правової позиції ЄСПЛ є акцент на тому, що саме держава на свій розсуд формує політику у сфері освіти, головне, щоб при цьому не відбувалася дискримінація. У цій же справі (Бельгійська мовна справа) ЄСПЛ сформулював правову позицію про можливість застосування різних підходів (диференційованого ставлення чи різного ставлення) до мови освіти меншин за умови, що такі відмінності мають об’єктивне та розумне обґрунтування. ЄСПЛ вказав, що компетентні органи державної влади часто стикаються із ситуаціями та проблемами, які через властиві їм відмінності вимагають різних правових рішень; крім того, певні юридичні нерівності мають тенденцію лише виправляти фактичні нерівності. ... Тому важливо шукати критерії, які дають змогу визначити, чи є різниця в поводженні (диференційоване ставлення) такою, що порушує здійснення одного з викладених (в Конвенції – авт.) прав і свобод, і суперечить статті 14. У цьому питанні Суд, дотримуючись принципів, які можуть бути використані з юридичної практики великої кількості демократичних держав, вважає, що *принцип рівності* порушується, якщо відмінність не має об’єктивного та розумного обґрунтування. Наявність такого обґрунтування слід оцінювати стосовно мети та наслідків розглянутого заходу, враховуючи принципи, які зазвичай переважають у демократичних суспільствах. Різниця трактування у здійсненні права, встановленого Конвенцією, має не лише переслідувати законну мету: стаття 14 (ст. 14) також порушується, коли чітко встановлено, що між застосовуваними засобами і метою (яку прагнули досягти) немає розумного співвідношення пропорційності [3, п.10 с.31].

Із цієї правової позиції можна зробити кілька важливих і логічних, на наш погляд, висновків:

- 1) відмінність у поводженні має переслідувати законну мету;
- 2) відмінність у поводженні не може не мати “об’єктивного обґрунтування”;
- 3) стаття 14 порушується, якщо “чітко встановлено”, що немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та ціллю, яку прагнуть досягти.

²Донна Гом’єн. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. Рада Європи. Друге видання українською мовою. Львів: Кальварія, 1999.176 с.(копірайт на офіційному сайті Вищого Господарського Суду України): URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm> (дата звернення 03.03.2020).

Вбачається, що така правова позиція може бути корисна як для суддів КСУ у вказаному вище конституційному провадженні, так і для залучених учасників конституційного провадження, котрі захищатимуть позицію про відповідність Конституції України Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 25.04.2019 [7]. *По-перше*: для обґрунтування положення про те, що саме держава визначає мову освіти для меншин і це не суперечить ЄКПЛ, *по-друге*, застосування різних підходів у забезпечення права на освіту рідною мовою для різних меншин, і для корінних народів, може відрізнитися, і це аж ніяк не є дискримінацією. Головне, щоб таке різне поводження з меншинами мало обґрунтовану і легітимну мету.

У посібнику з антидискримінаційного права вказано, що основна “мовна” справа ЄСПЛ розглядалася у контексті права на освіту, мається на увазі Бельгійська мовна справа [11, с.122]. Однак це не єдина справа, яка стосувалася порушення права на освіту рідною мовою, що її розглядав ЄСПЛ. Сюди також треба віднести справу Катан та інші проти Молдови і Росії, де суд констатував порушення права на освіту молдован, що проживали в Придністров’ї через дискримінацію за мовною ознакою.

У справі Катан та інші проти Молдови і Росії, заявники – молдовани, які жили в Придністров’ї і які на час подання заяви були учнями у трьох молдавськомовних школах та їхні батьки, скаржилися за статтею 2 Протоколу № 1 до Конвенції та статтею 8 Конвенції, окремо та в поєднанні із статтею 14, про закриття їхніх шкіл та їх переслідування з боку сепаратистської влади Придністров’я [5]. У цій справі ЄСПЛ детально проаналізував історичні аспекти приєднання території Молдавії до СРСР, питання імміграції українців та росіян на ці землі з 20 років ХХ ст., питання мови місцевого населення і запровадження замість румунської мови, яким говорило місцеве населення, кириличної абетки замість латинської. Таким чином у розділі “Обставини справи” існує підрозділ “А. Історичний аспект”, а також підрозділ “В. Придністровський конфлікт”, в якому розглянуто обставини окупації російськими військами та її резидентурою території Молдавського Придністров’я. Хочемо наголосити на методологічній важливості такого підходу, оскільки обґрунтування зменшення обсягу застосування російської мови в інформаційному просторі України, необхідно буде аргументувати як в межах конституційного провадження [7], так і в межах міждержавних скарг України проти Росії [10].

Також, Суд взяв до уваги, той факт, що квазівлада Придністровської Молдавської Республіки (далі – “ПМР”) заборонила молдованам використовувати латинську абетку для навчання рідної мови. Саме на основі цієї абетки відбувається письмове вираження рідної мови молдован на сучасному етапі її розвитку. Влада “ПМР” з 2004 року закрила більшість шкіл, які здійснювали навчальний процес молдовською (румунською) мовою на основі латинської абетки, і намагалася запровадити кириличну абетку замість латинської. Частина батьків і дітей намагалися протистояти закриттю своєї школи (йдеться про школу Евріка) з латинською абеткою, що субсидувалася за державні кошти Молдови, і не відмовлятися від своєї рідної мови. Це призвело до погроз зі сторони влади т.зв. “ПМР”, далі були залякування російськомовним населенням дітей молдован, які боялися говорити рідною мовою за межами школи, переслідування батьків і погрозами позбавити їх батьківських прав [5, п. 46–53].

Слід наголосити, що вказані факти Суд взяв до уваги, незважаючи на проблеми з їх фіксацією (влада “ПМР”, не бажала сама себе документувати). У розділі В “Оцінка Суду” вказано однозначно: “У Суду немає доказів, які б вказували на те, що заходи, ужиті владою “ПМР” по відношенню до цих шкіл, переслідували правомірну мету. Насправді, як видається, мовна політика “ПМР”, як вона була застосована до цих шкіл, була спрямована на *впровадження русифікації мови та культури молдовської громади*, яка проживала в Придністров’ї, відповідно до загальних політичних цілей “ПМР” об’єднатися з Росією та відділитися від Молдови. Ураховуючи основоположне значення початкової та середньої освіти для особистого розвитку та майбутнього успіху кожної дитини, було недопустимо переривати шкільне навчання цих дітей і змушувати їх та їхніх батьків робити такий складний вибір з єдиною метою укорінення сепаратистської ідеології” [5, п. 144].

Юрист Харківської правозахисної Групи Яра Скрипник зазначила, що ЄСПЛ прийняв таку правову позицію, якою визнав, що Росія як держава фактично контролює територію так званої “ПМР”, винною у порушенні Конвенції і саме Росія відповідальна за чисельні порушення прав людини на території самопроголошеної “ПМР”[13].

Ця справа для України є важливою для майбутніх слухань у справах України проти Росії, адже йтиметься про дискримінацію за мовною чи національною ознакою тих українців, які залишилися на окупованих Росією територіях. Сподіваємося, ЄСПЛ також візьме до уваги факти вбивства українців за висловлену позицію, що вони є україномовними українцями, не є прихожанами московського патріархату чи російської православної церкви. Очевидно, українській владі доведеться забезпечити на Суді свідків, які б підтвердили такі факти ставлення окупантів до українців та української мови, як це зробили молдовани.

Надзвичайно важливим у справі Катан та інші проти Молдови та Росії є те, що у вказаній справі було викрито типово російський підхід, що стосується всієї російської зовнішньої політики, спрямованої на здійснення ефективного контролю та вирішального впливу (через надання російського громадянства) створених нею сепаратистських утворень – у цьому випадку т. зв. “ПМР”. Відтак ЄСПЛ підтвердив відповідальність Росії за порушення права на освіту, передбаченого статтею 2 Протоколу № 1, присудивши моральну компенсацію заявникам – п.150 цієї справи* [5]. Це по-перше.

По-друге, ЄСПЛ установив, ьщо в Придністров’ї відбувається нав’язування “русского мира” корінному населенню через русифікацію освіти. На це чітко вказують факти, викладені заявниками у вказаній справі проти Росії і на які зважив ЄСПЛ. Так сталося з молдованами, що залишилися проживати в “ПМР” і яким на контрольованій Росією території нав’язують мову, що не є для них рідною, змінивши для цього латинську абетку на кириличну, конфісковуючи книги з латинською абеткою та постійні переслідування батьків тих дітей, що не бажали зректися власної мови – див п. 125–130 справи [5].

Що цікаво, і в першій і в другій справах (індивідуальні заяви) йшлося про дискримінацію освітніх прав громадян, які не належали до національних меншин, а були представниками титульної нації*. У Бельгійській мовній справі заявниками виступили громадяни Бельгії – французи, які проживають у Фландрії (частина Бельгії, де більшістю населення є нідерландці, мова яких у цьому регіоні держави є офіційною) і які скаржилися до ЄСПЛ на свою державу через дискримінацію, як на їхню думку, своїх прав у сфері шкільної освіти [3].

У справі Катан та інші проти Молдавії та Росії на дискримінацію освітніх прав скаржилися до ЄСПЛ молдовани, які є титульною нацією в своїй державі, однак проживають на окупованій Росією території Придністров’я [5], т.зв “ПМР”. Ні перші (громадяни Бельгії французького походження), ні другі (молдовани, які проживають на окупованих територіях в самопроголошеній і невизнаній “ПМР”) не перебувають у статусі національних меншин у власних державах. Однак і в першому, і другому випадку ЄСПЛ прийняв заяви до розгляду, у яких скарги посилалися на статтю 2 Протоколу № 1 до Конвенції (право на освіту) та статтю 14 Конвенції “Заборона дискримінації”.

Теоретично, це означає, що українці могли б поскаржитися на Україну, яка не забезпечує надання освіти національною мовою або ж не бореться з дискримінацією українців в Україні,

* У п. 150 Суд установив, що Росія здійснювала ефективний контроль над “ПМР” у період, який розглядається. У світлі цього висновку та відповідно до практики Суду, немає необхідності визначати, чи здійснювала Росія детальний контроль за політикою та діями підпорядкованої місцевої адміністрації (див. параграф 106 вище). Унаслідок своєї продовжуваної військової, економічної та політичної підтримки “ПМР”, яка не могла б зберегти своє існування без неї, на Росію покладається відповідальність за Конвенцією за порушення прав заявників на освіту. Отже, Суд вирішує, що мало місце порушення статті 2 Протоколу №1 до Конвенції з боку Російської Федерації [5].

*У статті 12 Конституції ПМР зазначалося, що статус офіційних мов мають, молдавська, українська та російська мови. Конституція ПМР 1995 року: URL: <http://zakon-pmr.com/DetailDoc.aspx?document=62295>

наприклад, на окупованій частині Донбасу або ж у Криму. У світлі спроб реінтегрувати Донбас без деокупації така перспектива не видаються нам такою вже й гіпотетичною, особливо у випадку приходу до влади в Україні проросійських політичних партій, підтримуваних Росією, як от ОПЗЖ.

Від початку своєї незалежності українська влада стикнулася із проблемами, які через особливості мовної ситуації в Україні з поширенням різних мов вимагає різних правових рішень для різних меншин. На нашу думку, такі рішення не можуть вважатися дискримінаційними, залишається лише правильно пояснити суспільству необхідність запровадження таких підходів. Наприклад, це стосується російської мови, яка є відносно близькою до української і не вимагає для дітей російської меншини надто довготривалого адаптивного періоду для того, щоб навчатися українською мовою, українці і росіяни без проблем можуть розуміти мову один одного, крім того, український Закон про освіту 2017 року передбачає можливість вивчати рідну мову національних меншин як предмет на усіх освітніх рівнях (ця норма закону дає таке право усім меншинам без винятку – частина перша статті 7).

Також, очевидно, настав час, щоб система освіти в Україні стала більш україномовною, а угорці чи, наприклад, румуни, вивчивши українську мову, змогли належно соціалізуватися в українське суспільство. Вказане є необхідним з метою усунення сегрегації угорської національної меншини в українському Закарпатті, діти якої найгірше здають ЗНО з української мови. Ситуація, коли представники тої чи іншої нацменшини не мають можливості здобути якісну освіту державною мовою, яка б дозволила їм інтегруватися (соціалізуватися) в українське суспільство, вважатиметься сегрегацією – див. справу Оршуш та інші проти Хорватії (Oršuš and Others v. Croatia) (заява № 15766/03): “Існують ефективні та практичні альтернативи сегрегації в школах на основі мовних та культурних відмінностей. Сегрегація може фактично позбавити меншину їхнього права вивчати мову більшості, що, як наслідок, негативно вплине на їхню здатність отримати освіту та ефективно брати участь у загальному суспільстві та інтегруватися до нього. Державна сегрегація за ознакою культури чи етнічної приналежності недопустима. Хоча держави не повинні відокремлювати чи виключати учнів через дискримінацію за мовною ознакою, їм потрібно було вжити певних заходів, які тимчасово впливатимуть на сегрегацію учнів на основі недостатнього володіння мовою навчання. Однак у цій сфері можна застосувати лише дуже вузький розсуд, щоб забезпечити те, що сегрегація відбулася лише на основі обґрунтованих лінгвістичних потреб і зробила це таким чином, щоб забезпечити повну інтеграцію учнів у своєчасний момент” [6, п.140]. Це означає, що дітям нацменшин має бути забезпечений доступ до освіти державною мовою, яка сприятиме їхній інтеграції в соціум, і таким чином це дозволить отримати користь від освіти. Це власне і є одним із головних завдань освіти. Це також означає, що держава зобов’язана приймати закони, спрямовані на підтримку вивчення державної мови, щоб досягти вказаної мети освіти. Наприклад, Закон України “Про освіту від 09.05.2017 чи Закон України “Про повну загальну середню освіту” від 17.03.2020.

Те ж саме стосується і росіян, які проживають в Україні, є її громадянами і становлять найбільшу нацменшину в державі. Іноді такі громадяни не бажають навчатися українською мовою і обрали би варіант подальшого володіння виключно російською мовою без вивчення державної, що, на нашу думку, не сприяє інтеграції меншини в українське суспільство. За правовою позицією ЄСПЛ, висловленою у справі Oršuš and Others v. Croatia (заява № 15766/03), сегрегація є елементом расової дискримінації, відтак, жодна відмова від права не зазнавати расової дискримінації не може бути прийнята, оскільки це буде суперечити важливим суспільним інтересам [6].

З цього приводу також існує чудово обґрунтована правова позиція ЄСПЛ, сформульована в Бельгійській мовній справі, а саме: “важко уявити, що люди, які постійно проживають у регіоні, будуть абсолютно необізнані щодо його мови, яка є державною мовою Бельгії, і далі: “Досліджуючи, чи відповідають правові положення (*Конвенції – авт.*), на які вказували скаргники, Суд встановлює, що їх мета полягає у досягненні мовної єдності у межах двох великих регіонів Бельгії, де велика більшість населення володіє лише однією з двох державних мов. Це

законодавство робить нежиттєздатними школи, в яких викладання ведеться виключно національною мовою, що не є більшою частиною жителів регіону. Іншими словами, бельгійське законодавство не дозволяє в голландському одномовному регіоні створити або підтримувати школи, які викладають лише французькою мовою, і такий захід не можна вважати довільним [3, п.7, с.40]. Вказана позиція ЄСПЛ підтверджує обґрунтованість запровадження двомовної освіти в Україні, що зрештою і передбачено національним законодавством. На основі цієї правової позиції можна пояснити і необґрунтованість вимог деяких представників меншин здійснювати навчальний процес винятково мовою національної меншини, ігноруючи навчальний процес державною мовою.

Висновки. Запровадження в Україні двомовності в освіті для нацменшин не можна вважати дискримінацією за жодних обставин. Головним аргументом тут є те, що в Україні на законодавчому рівні закріплені правові норми, які надають можливість здобувачам середньої освіти – представникам нацменшин – навчатися рідною мовою на рівні початкової освіти і вивчати рідну мову на усіх рівнях освіти. Оспорювані норми Закону про державну мову не позбавляють осіб, які належать до нацменшин, права на освіту рідною мовою чи на розвиток своєї культури. Положення українського мовного законодавства забезпечують вивчення мови меншин поряд з державною мовою. Вказана норма має легітимну мету – якісне знання державної мови задля інтеграції в український соціум. Це аж ніяк не може вважатися дискримінацією чи порушенням права національних меншин. Це відповідає як міжнародному праву, так і національному. Було б всупереч праву надалі залишати сегрегацію в українській освіті, як це було в радянський період чи, навіть, після здобуття Україною незалежності в 1991 році і аж до 2017 року. Ситуація, коли в російських чи угорських анклавах на території України, у системі державної освіти навчальний процес відбувається мовою меншин, а державна мова вивчається лише як навчальний предмет, є фактично сегрегацією цих меншин, оскільки вони не зможуть нормально інтегруватися в українське суспільство. Це відповідає правовим позиціям ЄСПЛ у проаналізованих нами справах.

Крім того, ті ж таки держави Балтії, які є колишніми радянськими республіками, також як і Україна, зіштовхнулися з проблемами, пов'язаними з русифікацією свого населення і необхідністю відновлення справедливого балансу між державною мовою та мовою цієї меншини (російської), яка раніше (до 1991 року) мала привілейоване становище в республіках СРСР. Якщо залишити статус російської мови у тому вигляді, який існував до набуття національного суверенітету державами Балтії чи України, то це і означає подальше домінування російської мови у публічних відносинах, тобто, фактично друга державна мова – де факто. Найкращим негативним прикладом для цього є Крим, населення якого на 90 % навчалася в російськомовних школах або ж населення Донецька та Луганська, де також домінували школи з російською мовою навчання. Вказане є абсолютно неприпустимим з огляду на агресію Росії проти України. Тому зменшення обсягу застосування російської мови в освіті чи інформаційному просторі України є питанням захисту національної безпеки України. Крім того, навіть маючи спротив деяких національних меншин щодо запровадження в Україні двомовного викладання (частина навчального процесу має відбуватися українською, а частина – рідною мовою національної меншин), до цього часу до ЄСПЛ не надходило жодної індивідуальної скарги від українських громадян – представників національних меншин – щодо порушення Україною їх прав на освіту рідною мовою чи порушень статті 14 Конвенції. Вказане є вагомим аргументом на підтримку тези про те, що звинувачення України в дискримінації прав меншин є лише завуальованою спробою втручатися у внутрішні справи України з боку чи то Росії, чи, наприклад, Угорщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 20.03.1952. Сайт Верховної Ради України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення 17.03.2020). 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. Сайт Верховної Ради України: URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 17.03.2020). 3. ECHR 23 July 1968, Application no 1474/62;1677/62;1691/62;1769/63;1994/63;2126/64, Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (Merits). 4. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education. Council of Europe/European Court of Human Rights. Updated on 31 August 2019. 5. ECHR 19 October 2012, (Application no 43370/04, 8252/05 & 18454/06, Catan and others v. Moldova and Russia. 6. ECHR, 16 March 2010 (Application no. 15766/03), Oršuš and Others v. Croatia. 7. Конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 05.09.2017 № 2145-VIII (далі - Конституційне подання від 21.06.2019). Офіційний сайт КСУ, URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/kp_51.pdf (дата звернення 14.03.2020). 8. Захист інтересів України в ЄСПЛ (справи проти Росії в ЄСПЛ). Міністерство юстиції України, офіційний сайт Міністерства юстиції України: URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення 06.04.2020). 9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. Офіційний сайт ВРУ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення 06.04.2020). 10. Grand Chamber to examine four complaints by Ukraine against Russia over Crimea and Eastern Ukraine: Press Release ECHR 173 (2018) 09.05.2018. 11. Посібник з європейського антидискримінаційного права. Методичні рекомендації для юристів. Рада Європи, Генеральний Директорат з прав людини і верховенства права, Департамент політики та розвитку прав людини, Відділ національної імплементації прав людини / Упорядник Христова Ганна, к.ю.н., доцент. К: (б.в.), 2015. 110 с. 12. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 09.02.2006 № 3435-IV. Сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3435-15> (дата звернення 14.03.2020). 13. Скрипник Яра. Європейський Суд визнав Росію винною у порушенні права людини, яку засудив суд квазіреспубліки “ПІМР”. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, офіційний сайт: URL: <http://khpg.org/index.php?id=1496324029>

REFERENCES

1. **Protokol № 1 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod**[Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: Rada Yevropy; Protokol, Mizhnarodnyi dokument vid 20.03.1952. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (data zvernennia 17.03.2020). 2. **Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod**[Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] vid 04 lystopada 1950 roku. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennia 17.03.2020). 3. ECHR 23 July 1968, Application no 1474/62;1677/62;1691/62;1769/63;1994/63;2126/64, Case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (Merits). 4. **Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights**. Right to education. Council of Europe/European Court of Human Rights. Updated on 31 August 2019. 5. ECHR 19 October 2012, (Application no 43370/04, 8252/05 & 18454/06, **Catan and others v. Moldova and Russia**. 6. ECtHR, 16 March 2010 (Application no. 15766/03), **Oršuš and Others v. Croatia**. 7. **Konstytutsiine podannia 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy “Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi” vid 05.09.2017 № 2145-VIII**[Constitutional submission of 51 people’s deputies of Ukraine on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine “On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language” of 05.09.2017 No. 2145-VIII] (dali - Konstytutsiine podannia vid 21.06.2019). Ofitsiynyi sait KSU, URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/kp_51.pdf (data zvernennia 14.03.2020). 8. **Zakhyst interesiv Ukrainy v YeSPL (spravy proty Rosii v YeSPL)** [Protecting the interests of Ukraine in the ECHR (in the case against the ECHR)]. Ministerstvo yustytzii Ukrainy, ofitsiynyi sait Ministerstva yustytzii Ukrainy: URL: <https://minjust.gov.ua> (data zvernennia 06.04.2020). 9. **Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy**[On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 № 1207-VII. Ofitsiynyi sait VRU, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (data zvernennia 06.04.2020). 10. **Grand Chamber to examine four complaints by Ukraine against Russia over Crimea and Eastern Ukraine**: Press Release ECHR 173 (2018) 09.05.2018. 11. **Posibnyk z yevropeiskoho antydyskryminatsiinoho prava. Metodychni rekomendatsii dlia yurystiv**[A Guide to European Anti-Discrimination Law. Guidelines for lawyers.]. Rada Yevropy, Heneralnyi Dyrektorat z prav liudyny i verkhovenstva

prava, Departament polityky ta rozvytku prav liudyny, Viddil natsionalnoi implementatsii prav liudyny / Uporiadnyk Khrystova Hanna, k.iu.n., dotsent. K: (b.v.), 2015. 110 s. 12. **Pro ratyfikatsiiu Protokoliv № 12 ta № 14 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod**[On the ratification of Protocols 12 and 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: Zakon Ukrainy vid 09.02.2006 № 3435-IV. Sait VRU: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3435-15> (data zvernennia 14.03.2020). 13. Skrypnyk Yara. **Yevropeyskyi Sud vyznav Rosiiu vynnoi u porushenni prava liudyny, yaku zasudyv sud kvazirespubliky “PMR”**[European Court finds Russia guilty of violating human rights convicted by TMR quasi-republic court]. Informatsiinyi portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy, ofitsiinyi sait: URL: <http://khpg.org/index.php?id=1496324029>.

Дата надходження: 26.03.2020 р.

Volodymyr Markovskiy

Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Department of Theory, History and Philosophy of Law
Ph.D.

Solomiia Tsebenko

Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Department of Theory, History and Philosophy of Law
Ph.D.

Diana Androshechuk

Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Student

PROHIBITION OF LANGUAGE DISCRIMINATION IN THE EXERCISE OF THE RIGHT TO EDUCATION IN THE ECHR PRACTICE

The article deals with the analysis of the legal positions of the European Court of Human Rights formed in the process of hearing cases of human rights violations through language discrimination (*discrimination on the basis of language*) in the exercise of the right to education.

On the basis of the analyzed legal positions it is possible to explain the unreasonableness of the requirements of some minority representatives to carry out the educational process exclusively in the language of the national minority, while ignoring the educational process in the state language. In addition, a number of legal positions of the ECHR can be applied to prove language rights discrimination of the Ukrainians on the Russian-occupied territories.

Key words: human rights, European Court of Human Rights, Convention, right to education, discrimination, language discrimination.